

Γεωργία Πετράκη
Επίκουρος καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής
Πάντειο πανεπιστήμιο

ΜΙΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στα πλαίσια προηγούμενης εργασίας μας (Πετράκη, Γεωργία, (2004) είχαμε διατυπώσει ως υπόθεση εργασίας ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες λαμβάνουν χώρα έντονες ταξικές αναδιαρθρώσεις που μεταβάλλουν τον κοινωνιολογικό χάρτη της ελληνικής κοινωνίας. Η έμφαση στην υπόθεση εργασίας μας τοποθετείτε στην διαδικασία εσωτερικής διαφοροποίησης της εξαρτημένης εργασίας που πλέον συνιστά κυρίαρχη κοινωνική κατάσταση στην ελληνική κοινωνία. Η ανάπτυξη της μισθωτής (εξαρτημένης) εργασίας¹ στην ελληνική κοινωνία συμπίπτει με τη μείωση της (εθνικής) εργατικής τάξης και την ανάπτυξη μισθωτών τεχνικών/επιστημονικών/διευθυντικών επαγγελματιών αλλά και την ανάπτυξη μιας «νέας» εργατικής τάξης της οποίας η στατιστική πρόσληψη είναι ατελής ή και ανύπαρκτη. Ο προσδιορισμός «νέας» εργατικής τάξης είναι καθαρά περιγραφικός και παραπέμπει στην υπόθεση εργασίας ότι οι εξαρτημένοι εργαζόμενοι στο χώρο της υλικής παραγωγής² (αγροτικής,

¹ Τα νέα εργασιακά καθεστώτα καθιστούν δυσδιάκριτη την εξαρτημένη εργασία για πολλές κατηγορίες μισθωτών

² Ως κριτήρια διαχωρισμού των τάξεων θεωρούμε τη σχέση των ατόμων με τα μέσα παραγωγής, το ρόλο τους στη κοινωνική οργάνωση της εργασίας και το μέγεθος του κοινωνικού πλούτου που κατέχουν. (M. Harnecker χ.χ.). Με βάση τα παραπάνω κριτήρια διαχωρίζουμε την αστική τάξη, οι φορείς της οποίας είναι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής του κοινωνικού πλούτου, στην οποία συμπεριλαμβάνουμε και τους φορείς της διευθυντικής (μισθωτής) εργασίας, την (παραδοσιακή) μικροαστική τάξη, οι φορείς της οποίας είναι ιδιοκτήτες μικρών μέσων παραγωγής στα οποία εργάζονται και οι ίδιοι ως μικροί παραγωγοί, την εργατική τάξη οι φορείς της οποίας παράγουν ως εξαρτημένοι εργαζόμενοι τις υλικές αξίες, κυρίως στη βιοτεχνική η στην μεγάλη βιομηχανική αλλά και στην αγροτική παραγωγή και τη νέα μικροαστική τάξη οι φορείς της οποίας παράγουν υπηρεσίες ως εξαρτημένοι εργαζόμενοι στον τριτογενή αλλά και στον δευτερογενή τομέα της οικονομίας (Πουλιαντζάς, Ν. 1981).

βιομηχανικής και βιοτεχνικής) προέρχονται κατά κύριο λόγο από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που συρρέουν μαζικά στην ελληνική κοινωνία τις τελευταίες δεκαετίες. Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσουμε χρησιμοποιώντας τις εθνικές στατιστικές να εξετάσουμε την εξέλιξη της εργατικής τάξης στη χώρα μας³. Η γενική τάση που καταγράφεται είναι η μείωση της στο σύνολο της απασχόλησης αλλά και η μείωση του αριθμητικού της βάρους στο εσωτερικό της εξαρτημένης εργασίας. Τάση παλαιότερη που συγκλίνει με τις ευρύτερες εξελίξεις στη δομή της απασχόλησης στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες⁴. Όμως η στατιστική απεικόνιση των μισθωτών εργατικών επαγγελματιών είναι μερική ή και εντελώς ελλιπής λόγω της αδιαφάνειας μεγάλων κομματιών της ελληνικής οικονομίας⁵.

Η υπόθεση εργασίας μας είναι ότι στη σημερινή Ελλάδα τα εργατικά επαγγέλματα ασκούνται πλέον σε σημαντικό βαθμό τόσο στο αστικό όσο και στον αγροτικό χώρο από μεταναστευτικούς πληθυσμούς των οποίων η θέση στην αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από την ημιπαρανομία και την ανασφάλεια. Και ότι ο βαθμός διείσδυσης των μεταναστών στα εργατικά επαγγέλματα είναι αντιστρόφως ανάλογη του βαθμού εξειδίκευσης των εργατικών επαγγελματιών. Επιπλέον ότι η γενική τάση μείωσης των εργατικών επαγγελματιών στο σύνολο της απασχόλησης (κατηγορίες ατομικών επαγγελματιών STEΠ 7/8/9) (ΕΣΥΕ, 1995) ανακόπτεται στις κατηγορίες εκείνες των ανειδίκευτων επαγγελματιών των οποίων η άσκηση εξασφαλίζεται από την

³ Ο ταξικός χάρτης μιας κοινωνίας δεν ορίζεται ως άθροισμα στατιστικών κατηγοριών. Οι στατιστικές κατηγορίες συναθροίζουν ανομοιογενείς κοινωνικές κατηγορίες των οποίων τα ταξικά χαρακτηριστικά, δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθούν με βάση τα κριτήρια ορισμού των κοινωνικών τάξεων που θέσαμε παραπάνω (υποσημείωση 1). Όμως οι κατηγοριοποιήσεις της ΕΣΥΕ που αφορούν τη θέση στο επάγγελμα, και τα ατομικά επαγγέλματα μας επιτρέπουν σ' ένα πρώτο στάδιο επεξεργασίας να διακρίνουμε κάποιες τάσεις δηλωτικές κατά τη γνώμη μας των ευρύτερων ταξικών ανακατατάξεων των τελευταίων δεκαετιών.

⁴ Employment in Europe , 2000, 2008

⁵ Mingione, E., 1986, και Mingione, E , 1994. Υπολογίζεται ότι το 1997 η παραοικονομία-δηλαδή οι οικονομικές δραστηριότητες που δεν καταγράφονται ανήλθε σε 37% του ΑΕΠ (Τάσης, Ν., ΑΥΓΗ ,2001). Βλέπε και Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μ., 1990, Λώλος, Σ., 1989.

ύπαρξη στην αγορά εργασίας άφθονου, διαθέσιμου και πολύ φθηνού εργατικού προσωπικού. Τα επαγγέλματα αυτά είναι κυρίως οι «ανειδίκευτοι εργάτες», οι ασκούντες «προσωπικές υπηρεσίες», και οι «αγροτικοί εργάτες». Η ανάπτυξη αυτών των επαγγελμάτων φωτίζει κάποια δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Η ανάπτυξη της εξαρτημένης εργασίας

Η πρώτη αξιοσημείωτη τάση που μπορούμε να παρατηρήσουμε, με τη βοήθεια τόσο των Απογραφών Πληθυσμού όσο και των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού είναι η αύξηση της εξαρτημένης εργασίας και η ανάδειξη της σε κυρίαρχη κοινωνική κατάσταση στην ελληνική κοινωνία κατά τις τελευταίες δεκαετίες.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, με βάση τις Απογραφές Πληθυσμού, ενώ το 1981 η μισθωτή εργασία δεν απορροφούσε ούτε το μισό εργατικό δυναμικό, το 1991 απορροφούσε λίγο παραπάνω (52%) ενώ το 2001 έφθασε στα 63 % .

Πίνακας 1					
Ενεργός πληθυσμός κατά θέση στο επάγγελμα (1961-2001)					
	1961	1971	1981	1991	2001
Εργοδότες	3,2	3,8	2,9	6,8	11
Αυτοαπασχολούμενοι	31,8	31,9	32,7	28,2	16.2
Μισθωτοί	33,6	39,2	48,8	51,8	62.7
Οικογενειακά μέλη	28,6	24,4	11,1	6	4.8
Μη δυν.	2,8	0,7	4,5	7,2	5.3
Σύνολα	100	100	100	100	100
Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού 1961-2001, επεξεργασία της συγγραφέως					

Η ίδια τάση καταγράφεται στις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (Πίνακας 2) και βαίνει εντεινόμενη και κατά την τελευταία δεκαετία. Με βάση τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού η εξαρτημένη εργασία έχει κερδίσει 10 ποσοστιαίες μονάδες (από 53% σε 63%) μεταξύ 1993β και 2005β ενώ το πρώτο τρίμηνο του 2008 φαίνεται να καταλαμβάνει το 64% της συνολικής απασχόλησης (Πίνακας 2).

Πίνακας 2				
Απασχόληση κατά θέση στο επάγγελμα				
	1993β	2000β	2005β	2008α
Εργοδότες	7,2	7,9	8.0	8.33
Αυτοαπασχολούμενοι	27,4	24,4	22.1	21.27
Μισθωτοί	53,3	58,4	63.6	64.34
Οικογενειακά μέλη	12	9,2	6.3	6.03
Μη δυν.	0,1	0,1		0.1
Σύνολα	100	100	100	100
Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 1993β,2000β,2005β,2008α επεξεργασία της συγγραφέως				

Η αύξηση της εξαρτημένης εργασίας τροφοδοτείται τόσο από τη απομείωση της κατηγορίας «αυτοαπασχολούμενοι» όσο και από την αντίστοιχη της κατηγορίας «οικογενειακά μέλη». Ταυτόχρονα παρατηρείται η ενίσχυση και η διεύρυνση της κατηγορίας «εργοδότες»

Τάση μείωσης της (παραδοσιακής) εργατικής τάξης

Η ενίσχυση της εξαρτημένης εργασίας στην ελληνική κοινωνία συνοδεύεται με την έντονη εσωτερική της διαφοροποίηση και την απομείωση της (παραδοσιακής) εργατικής τάξης (Πετράκη, Γ., 2004) . Η τάση αυτή καταγράφεται έντονη μεταξύ των Απογραφών του 1971 και 1991 σύμφωνα με

τις οποίες τα εργατικά επαγγέλματα στο εσωτερικό της μισθωτής εργασίας (7/8/9) χάνουν 4 και 9 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα ενώ μεταξύ των 2 τελευταίων Απογραφών (1991, 2001) καταγράφεται σταθεροποίηση των μισθωτών εργατικών επαγγελμάτων.

Πίνακας 3					
Μισθωτοί κατά ομάδες ατομικών επαγγελμάτων στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό (1961-2001)					
	1961	1971	1981	1991	2001
0,1,2*	8,6	11	16,4	19,9	26.3
3,4,5**	30,7	34,3	35,1	39,7	30.7
6***	12,9	4,7	2,3	1,5	1.4
7,8,9****	46,8	49,1	45	36	36.6
Μη δυν.	1,0	0,9	1,2	2,9	5
Σύνολα	100	100	100	100	100

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφές Πληθυσμού 1961-2001, επεξεργασία της συγγραφέως

* Επιστήμονες, ελεύθεροι επαγγελματίες, τεχνικοί βοηθοί, (0/1), διευθύνοντες και ανώτερα τεχνικά στελέχη (2).

** Υπάλληλοι γραφείου και εξομοιούμενοι (3), έμποροι και πωλητές (4), απασχολούμενοι στη παροχή υπηρεσιών (5).

*** Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, αλιεία και θήρα (6).

**** Τεχνίτες και εργάτες (εκτός γεωργίας) και χειριστές μεταφορικών μέσων (7/8/9).

Οι Έρευνες Εργατικού Δυναμικού καταγράφουν την ίδια τάση μείωσης των εργατικών επαγγελμάτων στο εσωτερικό της εξαρτημένης απασχόλησης – με ελάττωση κατά 3.5 μονάδες μεταξύ 1993-2000- αλλά και την μειούμενη ένταση μείωσης τους στη συνέχεια (Πίνακας 4).

Η εξαρτημένη εργατική δουλειά εμφανίζεται μειούμενη και στην κατηγορία «Απασχολούμενοι στη γεωργία, ζωοκομία, αλιεία και θήρα» που αποτελεί μια παραδοσιακή εργατική κατηγορία (αγρεργάτης/τρια). Σύμφωνα με τις Απογραφές Πληθυσμού η κατηγορία αγρεργάτης /τρια μειώνεται κατά 8 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 1961-1971 στο εσωτερικό της εξαρτημένης

εργασίας ενώ στη συνέχεια συνεχίζει να ελαττώνεται με μικρότερη ένταση (- 2 μονάδες μεταξύ 1971/1981, - 0.8 μεταξύ 1981/1991) και μεταξύ 1991/2001 τείνει να σταθεροποιηθεί στο 1.4% του συνόλου της μισθωτής εργασίας. Στις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού που διαθέτουμε (μετά το 1993β) η αγρε/εργατική δουλειά βαίνει μειούμενη με τάση σταθεροποίησης μεταξύ 2000-2008 (Πίνακας 4).

Πίνακας 4				
Μισθωτοί κατά ομάδες ατομικών επαγγελμάτων στο σύνολο της απασχόλησης				
	1993β	2000β	2005β	2008α
1,2,3*	24,3	27	28.4	30.3
4,5**	32,7	34,3	34.2	33.6
6***	1.0	0,7	0.7	0.6
7,8,9****	40	36,2	34.5	33.4
Μη δυν.	2.0	1,8	2.2	2.1
Σύνολα	100	100	100	100
Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 1993-2000b, επεξεργασία της συγγραφέως				

*Μέλη βουλευομένων σωμάτων (1), Επιστημονικά επαγγέλματα (2), Τεχνολόγοι, Τεχνικοί βοηθοί (3)

** Υπάλληλοι γραφείου (4), Απασχολούμενοι στη παροχή υπηρεσιών (5)

***Ειδικευμένοι γεωργοί/κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι/αλιείς (6)

****Ειδικευμένοι τεχνίτες (7), χειριστές σταθερών βιομηχανικών εγκαταστάσεων (8), ανειδίκευτοι εργάτες (9).

Στη συνέχεια της ανάλυσης μας θα εξετάσουμε την εξέλιξη της στατιστικής απεικόνισης της εσωτερικής διάρθρωσης των επαγγελμάτων που συνιστούν την παραδοσιακή εργατική τάξη αλλά και την κατανομή σε αυτά του εθνικού και του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Η στατιστική μας διερεύνηση επικεντρώνεται στην περίοδο 2000-2005 και βασίζεται στις αντίστοιχες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού.

Ανάσχεση της μείωσης ή και μεγέθυνση των λιγότερο ειδικευμένων εργατικών επαγγελμάτων

Κατά την περίοδο 2000-2005 παρατηρείται αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά 6,9 % (Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2000α/2000α). Κατά την ίδια περίοδο τα εργατικά επαγγέλματα εμφανίζουν αύξηση ελαφρά μικρότερη (6.6%) της αύξησης της συνολικής απασχόλησης (Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2000α/2000α). Όμως η αύξηση αυτή αποτελεί συμψηφισμό της μικρής (3-3,7%) αύξησης των ειδικευμένων και ημειδικευμένων εργατικών επαγγελμάτων και της μεγάλης αύξησης (20%) των ανειδίκευτων επαγγελμάτων (Πίνακας 5). Η ανάσχεση της μείωσης και η μεγέθυνση των λιγότερο ειδικευμένων εργατικών κατηγοριών πρέπει κατά τη γνώμη μου να κατανοηθεί ως αποτέλεσμα της διείσδυσης σ' αυτά τα επαγγέλματα των μεταναστών εργαζομένων. Στο σημείο αυτό μπορούμε να δούμε την εξέλιξη της εσωτερικής διάρθρωσης των εργατικών επαγγελμάτων (7/8/9) σε συνδυασμό με την εξέλιξη της απασχόλησης σε αυτά Ελλήνων ή μεταναστών απασχολούμενων (Πίνακας 5, 6).

Πίνακας 5 Εξέλιξη της εσωτερικής διάρθρωσης των εργατικών επαγγελμάτων (7/8/9 ⁶)			
	2000 ^α	2005 ^α	%
Ειδικευμένα εργατικά επαγγέλματα (7)	651.414	672.893	3.2
Ημειδικευμένα εργατικά επαγγέλματα (8)	310.334	321.688	3.7
Ανειδίκευτα εργατικά επαγγέλματα (9)	219.437	264.749	20

⁶ ΣΤΕΠ-92, κατηγορίες 7, 8, 9

Σύνολο 7/8/9	1.181.185	1.259.330 6.6
Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2000 ^α -2005 ^α , επεξεργασία της συγγραφέως		

Η διείσδυση των μεταναστών στα εργατικά επαγγέλματα

Τα εργατικά επαγγέλματα ομαδοποιούνται σε 3 μεγάλες κατηγορίες με βάση τη διεθνή στατιστική ταξινόμηση ΣΤΕΠ-92, 7,8,9. Η κατηγορία 7 περιλαμβάνει τα πλέον εξειδικευμένα και με επαγγελματική αυτονομία εργατικά επαγγέλματα (ηλεκτρολόγοι, τεχνίτες, συντηρητές κλπ) η κατηγορία 8 περιλαμβάνει διάφορες κατηγορίες χειριστών μηχανών-μηχανημάτων, οδηγών κλπ και η κατηγορία 9 περιλαμβάνει τους μη ειδικευμένους εργάτες που εκτελούν απλές χειρωνακτικές εργασίες, στη γεωργία στη μεταποίηση και στο εμπόριο όπως καθαριστές, ανειδίκευτοι βιομηχανικοί ή γεωργικοί εργάτες κλπ. Οι μετανάστες παρουσιάζουν υψηλότερο βαθμό διείσδυσης - 20% - στα ανειδίκευτα εργατικά επαγγέλματα της κατηγορίας 9 ήδη από το 2000 ενώ μικρότερο βαθμό διείσδυσης εκείνη την περίοδο παρουσιάζουν στις κατηγορίες των ειδικευμένων και ημειδικευμένων εργατικών επαγγελμάτων (8,% και 2,6%).

Όμως η διείσδυση στην κατηγορία των ανειδίκευτων εργατών 5 χρόνια αργότερα φθάνει το 35% ενώ και στις άλλες κατηγορίες η αύξηση της διείσδυσης των μεταναστών είναι ταχύτατη (υπερδιπλασιασμός στα ημειδικευμένα και λίγο λιγότερο στα ειδικευμένα). Τις τάσεις αυτές μπορούμε να παρατηρήσουμε στον επόμενο πίνακα (Πίνακας 6)

Πίνακας 6		
Διείσδυση των μεταναστών στα εργατικά επαγγέλματα (7/8/9)		
	2000 ^α	2005 ^α
	%	%
Ειδικευμένα εργατικά επαγγέλματα (7)	8.1	15.6

Ημειδικοευμένα εργατικά επαγγέλματα (8)	2.6	6.1
Ανειδίκευτα εργατικά επαγγέλματα (9)	20	35
Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2000 ^α -2005 ^α , επεξεργασία της συγγραφέως		

Σε ποια επαγγέλματα παρατηρείται η υψηλότερη διείσδυση μεταναστών; Στα ειδικευμένα επαγγέλματα του κτίστη, του μπετατζή και του σοβατζή (κατηγορία 7) στα οποία παρουσιάζουν ποσοστό διείσδυσης μεταξύ 31-35% και στα ανειδίκευτα επαγγέλματα (κατηγορία 9) της οικιακής βοηθού, του ανειδίκευτου αγρεργάτη και του ανειδίκευτου εργάτη στα οποία παρουσιάζουν ποσοστό διείσδυσης 44-67% (Έρευνες Εργατικού Δυναμικού 2000^α, 2005^α).

Επίλογος

Η μαζική εισροή του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας της Ελλάδας συνιστά μια από τις σημαντικότερες αιτίες μετασχηματισμού της κοινωνικής και οικονομικής γεωγραφίας της χώρας μετά το 1990 και δικαιολογημένα έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημόνων. Στη παρούσα εργασία παρατηρήσαμε με βάση τις εθνικές στατιστικές πηγές πως τα εργατικά επαγγέλματα και κυρίως τα λιγότερο ειδικευμένα τείνουν να ασκούνται από μεταναστευτικούς πληθυσμούς, τάση παλαιόθεν αναγνωρισμένη και καταγεγραμμένη στις αναπτυσσόμενες βιομηχανικές χώρες, υποδοχείς αλλοεθνών εργαζομένων κατά την περίοδο της υψηλής βιομηχανικής τους ανάπτυξης.

Η αύξηση της απασχόλησης στη χώρα μας κατά 6.9 % την περίοδο 2000/2005 οφείλεται το ελάχιστο κατά το ήμισυ στην τοποθέτηση μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας⁷. Τα εργατικά

⁷ Από το σύνολο της αύξησης της απασχόλησης μεταξύ 2000-05 η συμμετοχή των μεταναστών αυξήθηκε από 3.9% στο 7% ενώ η συμμετοχή των Ελλήνων εργαζομένων στην

επαγγέλματα σε πορεία μείωσης του βάρους τους στο σύνολο της απασχόλησης ήδη από τη δεκαετία του 1980 επωφελήθηκαν λιγότερο από ότι η μέση αύξηση της απασχόλησης. Στην πραγματικότητα η γενική τάση μείωσης των εργατικών επαγγελμάτων συνεχίζεται αλλά με μικρότερο ρυθμό και ανακόπτεται στις κατηγορίες εκείνες των ανειδίκευτων επαγγελμάτων των οποίων η άσκηση εξασφαλίζεται από την ύπαρξη στην αγορά εργασίας άφθονου, διαθέσιμου και πολύ φθηνού εργατικού προσωπικού. Τα επαγγέλματα αυτά είναι κυρίως "ανειδίκευτοι εργάτες", "προσωπικές υπηρεσίες", αγροτικοί εργάτες". Η ανάπτυξη αυτών των επαγγελμάτων φωτίζει κάποια δομικά χαρακτηριστικά της σημερινής ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας τα οποία μπορούμε στο σημείο αυτό απλώς να υπαινιχθούμε: Οι μεγάλες και οι μεσαίες, οργανωμένες, επιχειρήσεις μέσω τεχνολογικών αναδιαρθρώσεων μειώνουν το προσωπικό τους ενώ συγχρόνως εξάγουν λειτουργίες που προηγούμενα ασκούσαν στο εσωτερικό τους, σε δευτερεύουσες αγορές εργασίας στις οποίες κατά κανόνα βρίσκονται άφθονοι οι μετανάστες (Scot, A. 1991, Βαΐου, Ν., Χατζημιχάλης, Κ., 1996) . Στον αγροτικό χώρο αναπτύσσεται η μεσαία και μεγάλη γεωργική επιχείρηση η οποία βασίζεται σε μια εκτεταμένη γκριζόμαυρη ζώνη αγροτικού προλεταριάτου. Οι ΜΜΕ -που συνιστούν την συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων- τόσο στη μεταποίηση όσο και στις υπηρεσίες (εμπόριο, τουρισμός κλπ) αξιοποιούν τη φθηνή ανειδίκευτη και απροστάτευτη εργασία και αναπτύσσουν στρατηγικές ανταγωνιστικότητας χαμηλού εργατικού κόστους τείνοντας έτσι να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας χαμηλής ειδίκευσης (Λαμπριανίδης, Λ., 1996). Τέλος η αύξηση των νοικοκυριών 2 μισθών και η αλλαγή του μοντέλου κοινωνικής αναπαραγωγής της μικροαστικής τάξης συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ζήτησης των προσωπικών υπηρεσιών που τροφοδοτείται από τις άφθονες μετανάστριες και μετανάστες. Όμως οι στατιστικές απεικονίσεις των συγκεκριμένων κατηγοριών είναι κατά τη γνώμη μου ελλιπείς και αναντίστοιχες σε μεγάλο βαθμό με το μέγεθος της πραγματικότητας που επιδιώκουν να καταγράψουν. Η μείωση της χειρωνακτικής εργασίας στην επίσημη οικονομία που οι στατιστικές

καταγράφουν πρέπει εξετασθεί σε συνάρτηση με τον άτυπο τομέα της οικονομίας για τον οποίο έχουμε περιορισμένες και μη ακριβείς γνώσεις⁸. Τα σύγχρονα απορρυθμισμένα εργασιακά καθεστώτα διαμορφώνουν εργασιακούς χώρους των οποίων η πρόσληψη είναι αδιαφανής για τα οποία παρ' όλα αυτά αποκτούμε μερική γνώση από πολυάριθμες επιμέρους εμπειρικές έρευνες⁹. Έτσι η τάση μείωσης ή και σταθεροποίησης της εξαρτημένης εργασίας στο αγροτικό επάγγελμα έρχεται σε έκδηλη αντίθεση με πολλές έρευνες που αναδείχνουν την αυξημένη χρήση ξένου μη δηλωμένου εργατικού δυναμικού ενώ άλλες εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει το σημαντικό μέγεθος, το βάρος και τη σημασία του εργατικού δυναμικού μεταναστευτικής προέλευσης για την επιβίωση, τη συνέχιση αλλά και τον εκσυγχρονισμό των σημερινών αγροτικών εκμεταλλεύσεων (Κασίμης, Ζακοπούλου, Παπαδόπουλος, 2003). Συγχρόνως είναι γνωστό ότι στον αγροτικό εργασιακό χώρο η εξαρτημένη αγροτική δουλειά, εποχιακή ή και μόνιμη δεν είναι ενταγμένη σε επίσημα εργασιακά πλαίσια αμοιβής, ασφάλισης και άλλων δικαιωμάτων. Κατά τον ίδιο τρόπο γνωρίζουμε ότι η κατηγορία "προσωπικές υπηρεσίες" (οικιακή εργασία) παραπέμπει σε ένα επάγγελμα κυρίως θηλυκό και μεταναστευτικό και συνιστά μια περιοχή εργασίας στην οποία κυριαρχεί η ανεπίσημη (μαύρη) εργασιακή σχέση¹⁰

Τα ίδια προβλήματα προκύπτουν για την καταγραφή του εργατικού δυναμικού ακόμα και των μεγάλων/μεσαίων οργανωμένων επιχειρήσεων στο βαθμό που

⁸ Η εκτεταμένη παραβατικότητα στο χώρο των επιχειρήσεων φωτίζεται αν και ελλιπώς, από τους ελέγχους που κατά καιρούς διενεργούνται από το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας: Πχ στον έλεγχο που πραγματοποιήθηκε το 2002 σε 676 επιχειρήσεις οι 71 επιχειρήσεις δεν ήταν καθόλου καταγεγραμμένες στο ΙΚΑ και το 71% των απασχολούμενων ήταν αλλοδαποί, ενώ αντίστοιχο ποσοστό μη καταγεγραμμένων επιχειρήσεων είχε εντοπισθεί και σε ανάλογη έρευνα του 2001 (ΤΑ ΝΕΑ,2002).

⁹ Οι ΜΜΕ σε πολλούς κλάδους της οικονομίας αναπτύσσουν την παραγωγή τους με τη μορφή της «διάχυτης εκβιομηχάνισης». Εξωτερικεύουν κομμάτια της παραγωγικής διαδικασίας και χρησιμοποιούν ανασφάλιστη εργασία ντόπιων ή μεταναστών, κυρίως γυναικών αλλά και ανδρών. Βλέπε συμπεράσματα έρευνας στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης στο Πελαγίδη, 1995 επίσης στο Λαμπριανίδη, Λ., 1996, Βαΐου, Ν., Χατζημιχάλης, Κ., 1996

¹⁰ Σύμφωνα με το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) 17.406 μετανάστριες είχαν ασφάλιση ως οικιακές βοηθοί, Mediterranean Institute of Gender Studies,2005

η αναδιάρθρωση των παραγωγικών τους συστημάτων και η διάχυση των επιμέρους τμημάτων τους σε μικρότερες επιχειρήσεις συντελείται μέσα από θύλακες μαύρης ή γκρίζας εργασίας¹¹.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΥΓΗ, 2002, 24/10/2002

ΑΥΓΗ, 2001, 10 Ιουνίου.

Βαΐου, Ν., Χατζημιχάλης, Κ., 1997, *Με τη Ραπτομηχανή στην Κουζίνα και τους Πολωνούς στους Αγρούς*, Αθήνα, Εξάντας.

Castles, S./Kosack, G., 1985, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, 2ed. Oxford, Oxford University Press.

Employment in Europe 2000, 2008, European Commission

Εθνικές Απογραφές Πληθυσμού, 1961,1971,1981,1991, 2001

Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, 1993 (β τρίμηνο), 2000(β τρίμηνο), 2000(α τρίμηνο) 2005 (α τρίμηνο), 2008(α τρίμηνο)

ΕΣΥΕΑ, 1995, Στατιστική ταξινόμηση των επαγγελματιών

GOSTA ESPING-ANDERSEN, (2006), *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Μ. Harnecker χ.χ, *Οι Βασικές Αρχές του Ιστορικού Υλισμού*, Αθήνα, Παπαζήσης.

Κασίμης, Χ., Ζακοπούλου, Ε., Παπαδόπουλος, Α.Γ., 2003, «Η συμβολή των μεταναστών στη σύγχρονη οικογενειακή εκμετάλλευση. Μελέτη τριών παραδειγματικών περιοχών» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*,, 111, 2003, σσ. 9-38

INE/ΓΣΕΕ (2000-2005), *Η Ελληνική Οικονομία και η Απασχόληση*, Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα.

¹¹ Από έρευνα που πραγματοποίησε το INE/ΓΣΕΕ (ΑΥΓΗ, 2002), η υπεργολαβία αφορά το 20% των επιχειρήσεων αλλά κυρίως επιχειρήσεις με περισσότερους των 20 εργαζομένων. Στις επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερα από 200 άτομα περισσότερες από τις μισές χρησιμοποιούν τη μέθοδο της εργολαβίας για την κάλυψη των αναγκών τους σε εργατικό προσωπικό.

- Λαμπριανίδης, Λ., Λυμπεράκη, Α., 2001, *Αλβανοί Μετανάστες στη Θεσσαλονίκη: Διαδρομές Ευημερίας και Παραδρομές Δημόσιας Εικόνας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής.
- Λώλος, Σ., 1989, «Ανεπίσημη οικονομία: κριτικές επισημάνσεις στις ποσοτικές προσεγγίσεις», *ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ*, 38, 1989, σσ. 34-39.
- Mediterranean Institute of Gender Studies, 2005, *Κοινωνική Ένταξη Οικιακών Βοηθών: Στρατηγικές για Απασχόληση και Συμμετοχή στα Κοινά*, www.medinstgenderstudies.org
- Mingione, E., 1994, Follow-up to the White Paper, The Informal Sector, report to the European Commission's Employment Task Force, European Commission, Directorate General V
- Mingione, E., 1988, *Underground Economy and Irregular Forms of Employment, The Case of Greece*, final report, Program For Research and Actions of the Development of the Labour Market, Study n. 87929
- ΤΑ ΝΕΑ, 2002, 20 Φεβρουαρίου
- Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μ., 1990, *Η Οικονομία της Παραοικονομίας στην Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Πετράκη, Γεωργία (2004), «Υποθέσεις εργασίας για τις ταξικές αναδιαρθρώσεις στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία» στο Κονιόρδος/ Μαράτου-Αλιμπράντη/ Παναγιωτοπούλου (επιμ.), *Κοινωνικές εξελίξεις στην Ελλάδα: Εργασία, Οικογένεια, Παρέκκλιση*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2003
- Πελαγίδης, 1995, « Η σκοτεινή πλευρά της εργασιακής ευελιξίας: Έρευνα πεδίου στην ευρύτερη περιοχή Θεσσαλονίκης» , *ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Αστικών και Περιφερειακών Μελετών*, 9, 1995, σσ. 95-119.
- Πουланτζάς, Νίκος, (1981), *Οι Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Θεμέλιο, Αθήνα
- Scot, A. 1991, «Ευέλικτα συστήματα παραγωγής και περιφερειακή ανάπτυξη: Η ανάδυση νέων βιομηχανικών χώρων στη Βόρεια Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη», *ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ*, 45, 1991, σσ. 26-34